

5. దురాశ - కొరపి గోపరాజు

కథాకావ్య పరిచయం : కథ అత్యంత ప్రాచీనమైన ప్రక్రియ. కథ అనే పదానికి "కత" అనేది వికృతి. ఎవరైన లేనివి కల్పించి మట్టాడితే “కతలు చెప్పకు” అని అంటుంటాం. అంటే కల్పిత వృత్తాంతం కలిగినది కథ అని అర్థం. విజ్ఞానాత్మకమైన పంచతంత్ర కథలు మొదలు సాహస కౌదార్యాది గుణ వర్ణనాత్మకమైన విక్రమార్గకథలు, అదుభుతమైన భేతాళకథలు, వినోదాత్మకమైన పేదరాళిపెద్దమ్మకథలు, హాస్యభరితమైన తెనాలిరామలింగని కథలు పిల్లలను అలరిస్తూ వినోదాన్ని విజ్ఞానాన్ని అందించి వారు ఉత్తమగుణ సంపన్ములుగా ఎదగడానికి దోహదం చేస్తున్నాయి. కథలు పద్యరూపంలో రచింపబడితే వాటిని కథాకావ్యాలు అంటారు. తెలుగుసాహిత్యంలో మహాభారతరచనతో కవిత్రయంవారు కథలను ప్రారంభించారు. అలాగే భాగవతంలో కూడ అనేక కథలు ఉన్నాయి. కాని వాటిని కథాకావ్యాలని చెప్పలేము. ఎందుకంటే అవి ఇతిహాసపురాణాలకు సంబంధించినవి.

చిత్రవిచిత్రాలైన మహిమలతో, మలుపులతో, వినోదభరితంగా నీతులతో కూడుకొన్న కథలు గలవాటిని కథాకావ్యాలుగా విమర్శకులు పేర్కొన్నారు. కథలకే ఎక్కువ ప్రాధాన్యం గలవి కథాకావ్యాలు. కథాకావ్యల్లో కథాకథన శిలాపినికి ప్రాముఖ్యం ఉంటుంది. ఆనాటి

సాంఘిక పరిస్థితులను అవి ప్రతిబింబిస్తాయి. సాధారణంగా చెప్పాలంటే చందమామకథలు, కాశీమజిలీకథలవంటి పద్ధతి ఈ కథా కావ్యాల్లో కనిపిస్తుందనవచ్చ. తెలుగులో కథాకావ్యాలు 12 వ శతాబ్దం నుండి 17 వ శతాబ్దం వరకు వెలువడ్డాయి. మొదటి కథాకావ్యం దశకుమార చరిత్. దీనిని తిక్కన శిఖ్యాడు కేతన 12 వ శతాబ్దంలో రచించి తిక్కనకే అంకితం ఇచ్చాడు. కేతన కథాకావ్యరచనకు మార్గదర్శకుడు కాగా ప్రస్తుతం వచన రూపంలో వెలువడే కథలన్నటికి కథాకావ్యాలే మార్గం వేసినట్లు చెప్పవచ్చ. లోకరీతిని, లోకసీతిని వివరించే ఈ కథాకావ్యాలు సమకాలీన సాంఘికచరిత్రకు ఆధారభూతమై తెలుగుసాహిత్యచరిత్రలో ప్రత్యేకమైన స్థానాన్ని ఆక్రమించాయి.

సింహాసన ద్వార్పత్రింశిక - వైషిష్ట్యం : కొరవి గోపరాజు 15 శతాబ్దానికి చెందినవాడు. ఇతడు సింహాసన ద్వార్పత్రింశిక అనే కథాకావ్యాన్ని 12 ఆశ్వాసాలలో రచించి హరిహరనాథునికి అంకితం ఇచ్చాడు. ద్వార్పత్రింశిక అంటే 32 అని అర్థం. భోజరాజు విక్రమార్గుని సింహాసనం ఏకేళటప్పుడు సింహాసనంలోగల సాలభంజికలు (బొమ్మలు) ఆడ్డుపడి అయనకు చెప్పిన 32 రసవత్తరమైన కథలు సింహాసన ద్వార్పత్రింశికలో ఉన్నాయి.

కాకతీయులకాలంనాటి సాంఘిక పరిస్థితులకు ఈకావ్యం అద్దంపడుతుంది. కథల్లోని పాత్రులన్ని కాకతీయుల కాలంనాటి తెలుగు సంస్కృతిని జీర్ణించుకున్న తెలుగు ప్రజలనుండే రూపుదాలిచ్చనవి.

వేషభాషలు, ఆచారవ్యవహారాలు, విశ్వాసాలు, అ స్నీ ఆనాటి తెలుగు
 ప్రజల్లో ఉన్నవే. తెలుగు ప్రజల జీవనవిధానాన్ని ప్రతిభింబించే ఈకావ్యం
 నంస్కృతిచరిత్రకారుల మన్ననకు పాత్రమైంది. తెలుగు సాహిత్యచరిత్రలో
 విశిష్టస్థానాన్ని ఆక్రమించిన ఈకావ్యం సాహిత్య లక్షణమైన
 హాతోపదేశంచేస్తూ కావ్యలక్షణమైన ఆనందాన్నికూడ అందించి
 పండితపామరుల ఆదరణను పొందింది. ఈకావ్యం లో ఆనాటి
 వినోదకీర్తలు, వస్తువిశేషాలు, పక్షుల రకాలు, శిక్షలు, వేట విధానం,
 నమ్మకాలు, శకునాలు, మొదలైన సమకాలీన సామాజికాంశాలు
 అద్భుతంగా వర్ణించబడడం విశేషం. అద్భుతవీరరసాలతో
 చమత్కారభరితంగా కథాకథనశిలాపాన్ని కొరవి గోపరాజు ఇందులో
 ప్రదర్శించాడు. లోకసీతులకు ఇతడు ప్రాధాన్యం ఇచ్చి సమాజానికి
 విశిష్టమైన సందేశాన్ని అందించే కథలను కూరాచు.

ప్రస్తుత పాత్యభాగం కొరవి గోపరాజు రచించిన సింహాసన ద్వాత్రింశిక
 ప్రథమాశ్వసం నుండి గ్రహించబడింది.

కథాసందర్భం : బహుశ్రుతుడనేరాజు యొక్క కుమారుడు
 విజయపాలుడనేవాడు వేటకు బయలుదేరాడు. ఆప్సుడు
 ఎన్నోదుశ్శకున్నాలు సంభవించాయి. అందరు శకునబలం లేదు వేటకు
 వెళ్ళవద్దన్నారు, కానీ అతడు వినలేదు. అడవికేగి వేటాడుతూ ఉండగా

ఆతడిని ఒక పులి తరుముకొన్నది. అతడు పరుగెత్తి ఒకచెట్టుపైకి ఎక్కాడు
కాని చెట్టుమీద ఒక ఎలుగుబంటి ఉన్నది. క్రింద పులిని పైన
ఎలుగుబంటిని చూచి అతడు ముందు నుయ్య వెనుక గొయ్య అని
తలచాడు. అప్పుడు అతడిని భయపడవద్దని ఎలుగుబంటి చెప్పింది.
అలసియున్న అతనిని చూచి నిద్రవన్నే తనబడిలో నిద్రించుమని చెప్పింది.
నిద్రసుఖమేరుగదన్నట్లు విజయపాలుడు ఎలుగుబంటి ఒడిలో
నిద్రపోయాడు. అప్పుడు పులి ఎలుగుతో అతడిని క్రిందికి తోసివేయమని
చెప్పింది. మనిషి విషసర్వంకంటే కూరుడని ఉదాహరణకు పాము,
బోయవాని కథను చెప్పింది. అందుకు బదులుగా ఎలుగుబంటి
అతిధ్వధర్మాన్ని బోధించింది. పట్టుదలకు పెట్టింది పేరైన జాంబవంతుని
వంశియులమని చెప్పింది. అతిధ్వంకోసం బోయవానికై ప్రాణాలు విడిచిన
పావరం వృత్తాంతాన్ని పేరొచ్చున్నది. పులి ఎలుగుల సంవాదాత్మకమైన
ఈకథ "అతిధిదేవో భవ" అనే మనసంస్కృతికి అద్భంపట్టేది. దురా
శాపరుల నమ్మకద్వోహబుధిని సృష్టించేనేది. స్నేహధర్మాన్ని ప్ర
బోధించేది. ఇలాంటి సీతిప్రబోధాత్మకమైన కథను కొరవి గోపరాజు
కథాకథనశిలప్పుణ్యంతో బంగారానికి తావి అబ్బినట్లు అత్యంత
రమణీయంగా రచించాడు.

1. ఆ కథ విను వింధ్యాటవి

నేకలు డనుబోయ తోటయారమున మహా

శాకోటము దెగనరకగ

నాకోటరసీమ నొక్కయహిపతి వెడలెన్.

భావం :వింధ్యరష్యంలో ఒక పొదరింటిని ఏకలుడనే బోయవాడు
తెగనరికినాడు. అప్పుడు ఆ చెట్టుకొమ్మ తొర్రలోనుండి ఒక పాము
బయటికి వచ్చింది.

2. వెడలి యేను నిలిచి విహారించు తా విది

వలదు దీన నేమి గలదు సీకు

నన్నగలసి బ్రతుకు మెన్నడు జేటులే

దనిన వెరగుపడుచు నట్ల తలగె.

భావం :బయటకు వచ్చిన ఆ పాము బోయవానితో “ఇది నేను విహారించే స్థలం. దూరంగా వెళ్ల. నీకు నాతో స్నేహం చేస్తే ప్రయోజనం ఉంటుంది. నీకు ఏ అపకారం జరగదు. అలా కానిచో నీకేమి లాభముండదు” అని చెప్పింది.

3.తలగిన వానికి నది తన

తలరత్నం బిచ్చ పుచ్చ తా నేగిన ని
ముగ్గుల వాడు నేగి పురిలో
పల నొక వర్తకున కమ్ము పదిగద్దెలకున్.

భావం :దూరంగా జరిగిన అతనికి ఆ పాము తన తలపై గల రత్నాన్ని ఇచ్చి వెళ్లింది. దాన్ని తీసుకొని ఆ బోయవాడు నగరానికి వెళ్లి ఒక వర్తకునికి ఆ రత్నాన్ని పది వరహాలకు అమ్మేశాడు.

4. అట మరునాడు వచ్చిన మహాభూజగేంద్రుడు గారవించి ని
న్నటిమణి యెంత కమ్ముతి వనా యన మూల్యమెరుంగ దెల్ప న
క్రైట పదివేల కమ్మక వికల్పము చేసితి వింతనుండి మి
క్రైటముగ నమ్మకొ మ్మనుచు గ్రోత్త ఫణామణి యిచ్చ వానికిన్.

భావం : మరునాడు బోయవాడు పాము వద్దకు వచ్చాడు. ఆ మణి
ఎంతకు అమ్మినావని పాము అతడిని అడిగింది. అతడు తాను అమ్మిన
ధర చెప్పాడు. పదివేలకు అమ్మకుండా పారపాటు చేశాపు. ఇంకమీదట
ఎక్కువధరకు అమ్మకోమని మరొక కొత్తమణిని ఇచ్చిపంపింది.

5. తనయిల్లు గాచినాడని

మనమున బ్రీయమంది యిచ్చ మఱు లనుదినముం
గొనిపోయి యమ్మకొనుచును
ధనికుండై వాడు చెల్పి దప్పినబుద్ధిన్.

భావం :తన నివాసాన్ని కాపాడినందుకు సంతోషించిన పాము ప్రతిరోజు
ఒక మణిని ఇస్తుంటే బోయవాడు వాటిని అమ్ముకొని
ధనవంతుడయ్యాడు. కాని స్నేహధర్మాన్ని తపావడు.

6. దీని కెచట గలుగు దివ్యరత్నంబులు

దీని మొదలితావు దెలియవలయు
ననుచు గోరిపోయి యాపాముచనుజాడ
వట్టి యేగి యొక్క పుట్ట గనియె.

భావం :దివ్యమైన ఈ రత్నాలు దీనికి ఎక్కడనుంచి వస్తునాన్నయో
తెలుసుకోవాలని ఆ బోయవాడు పామును వెంబడించి పోయి ఒక పుట్టను
చూచాడు.

7. కని తిరిగి పోయి మరునా

డనలంబును గసవుమోపు హస్తంబుల రై

కొనివచ్చి తొర్మోపల

జొనిపె భుజంగంబు మిడుకుచు నృడియంగన్.

భావం : బోయవాడు పుట్టను చూచి వెళ్లిపోయి మరునాడు గడ్డిమోపు,
నిప్పు తీసుకొని వచ్చి పుట్టతొర్మో గడ్డి పెట్టి నిప్పు ముట్టించనా పాము
అందులోనే మరణించింది.

8. జాల్యూం డిటు నాలిచి

వల్మీకము ద్రవ్య జనిన వడి విషములచే

గుల్మాదులు దరికొనగా

నుల్మాకములభంగి కొన్ని యురగము లెగసెన్.

అర్థాలు : జాల్యూడు = కృంగుడు

ఉల్మాకము = కొరివి

భావం :ఆ క్రూరుడు ఆ విధంగా కాలిచనపుడు చెట్టు కూడా అంటుకొని మండిపోయి మరికొన్ని పాములు కూడా మరణించాయి. తర్వాత అతడు పుట్టను తవ్వటం ప్రారంభించాడు.

9. ఉరగకులము బోయ బౌరిగొని శమియించే

నట్లు గాన వీని కడలనేల

పాము క్రూరమండ్రు ప్రాణులలోనెల్ల

బాముకంటె నరుడు పాతకుండు.

భావం :అలా బోయవాడు సర్పజాతిని నాశనం చేశాడు. ప్రాణుల్లో పాము క్రూరమైనదంటారు. కాని పాము కంటె మనిషి పాపాత్ముడు, క్రూరుడు.

10. నామాట నమినై డిగ్గన

సీ మనజని ద్రోవు మింక నేగెద ననినన్

మోమోటలేక నవ్వుచు

నేమీ సభ్యుడవే యనుచు నెలు గిట్టనియెన్.

భావం :నామాట నమ్మి. ఈ మానవుని క్రీందికి పడతోసి వేయమని పులి చెప్పిన మాట విని ఎలుగుబంటి నప్పుతూ మొహమాటం లేకుండా “సీవు సంస్కరంతుడవేనా?” అని ఇలా పలికింది.

11. ఇల గల పశువుల నెల్లను

బొలియించుచు బాపములకు బొడవయ్యెడు బె

బుఖలితోడి పొత్తు గలదే

పులి నమ్మియకాదె తొల్లిపులు గొక టీలిగెన్.

భావం :లోకంలోని జంతువులన్నిటిని చంపి తినే గొప్ప పాపియైన బెబుఖలితో పొత్తు ఎక్కడైనా ఉంటుందా. పూర్వం పులిని నమ్మి పళ్లి ఒకటి చచిచంది కదా!

12. వినుమా చెప్పేద దొల్లి యొక్క పులి కావేరీతటిం బ్రాషులం
దనయిచ్చ న్యథియించుచుం దినుచు నుత్సాహంబుతో నుండి కా
రెనుబోతుం దినునాడు మాంసకబళాస్వతంబుగా నొక్కబో
క్కనిజాస్వంబున నొక్కదౌడయెడ వీకం జొచిచన నొన్నచుచుమన్.

అర్థాలు : బొక్క = ఎముక; ఆస్వం = నోరు

భావం : ఆ కథచెప్పాను విను అని ఎలుగుబంటు ఇలా చెప్పింది పూర్వం
ఒక పులి కావేరి తీరంలోని జంతువులను ఇష్టం వచిచనట్లు తింటూ
ఉండేది. ఒకసారి అది ఉత్సాహంతో ఎనుబోతును తింటూ ఉండగా
మాంసంలోని ఎముక ఒకటి దాని నోటిలోని దౌడలో గుచ్ఛకున్నది.

13. వదనము విదురుచుకొనుచది

తుది నాలుక యెత్తుచేత దూపాడుచు క్రియం

గదలించు దాలువొరగ

నైదలించు దగ్గు మైగ్గు మేదినిబొరలు.

భావం : అప్పుడు ఆ పులి నోటిని విదిలిస్తూ, నాలుక కొన దూరిచ్చ దౌడను కదిలిస్తూ, మోకరిల్లుతూ నేలపై దొర్లుతూ బాధపడసాగింది.

14. ఇటు దుర్వేదన జిక్కి మాన్మకొనగా నెం దేగినం బ్రాణసం కట్టొమై ప్రాణులు మారివచ్చు నని డాగంబారగా నొప్పి యై చ్చటనుం బాపెడు దిక్కులేక చనుచున్ శైలస్తలిం జేరి ముం దట సూచిముఖపక్షి గాంచి తనఫేదం బంతయు జెప్పినన్.

భావం : ఈ విధంగా భరించలేని బాధ పులికి ప్రాణ సంకటంగా మారింది. బాధను పోగొట్టే దిక్కులేక అది కొండ ప్రాంతంలో పడి ఉండగా దానికెదురుగా సూచి ముఖ పక్షి కనిపించింది. దానికి ఆ పులి తన కష్టాన్ని గూర్చి చెప్పింది.

15 .సూచిముఖంబు డగ్గరి
సీ చెడుగుందనము మాని నిలువవు సీనో
రోచెల్ల చౌరగవలె హాం
సాచారివి కాలుడైన నలుగడె సీకున్.

భావం :ఆప్నుడు సూచిముఖ పక్షి పులితో ఇలా పలికింది. " నీవు దుష్టబుద్ధిని మానవు. నీ నోటిలో ప్రవేశించలేను. హింసాచారివైన నిన్ను చూచి కాలుడు కూడా కోపిస్తాడు కదా!"

16. అనవడు నోరుసాచిచ వ్యథయార్పగదే మును చచినట్లు వ

ల్లును మెదలింపకుండెద నలోలత నంచు మొగంబు వంచి వ్రా
లిన నది నోరు సాచిచ కదిలించి క్రమంబున దౌడబొక్క ము
క్కున గొనివచ్చె నాపులికి గుత్తుకనాటిన కొయ్య నొయ్యన.

భావం :అని పక్షి పలకగానే పులి నోరు తెరిచి " నా బాధను పోగొట్టు.
నేను పట్లు కదిలించకుండా చచినట్లు పడిఉంటా " నని చెప్పి ఆది
ముఖం దించి కిందికి వంగింది. ఆ పక్షి దాని నోటిలో ప్రవేశించి దౌడకు
దిగబడిన ఎముకను కదిలించి తీసి ముక్కుతో పట్లుకొని బయటకు
వచ్చింది.

17. అట్లు పుచ్చన ముద మంది సూచిముఖు

బొగడి యేగి కృంగురుగు మరియు

బసుల జంపితినగ బలలంబుతో దౌడ

నాటిజాడ నెముక నా టీనంత.

భావం :ఆ విధంగా తన బాధను పోగొట్టిన సూచిముఖ పక్షిని పులి ప్రశంసించి వెళ్లింది. ఆ కృంగురుగం మరల జంతువులను చంపి తినడం ప్రారంభించింది. అలాగే ముళ్లా మాంసంతో పాటు అదేచోట దౌడలో ఎముక దిగబడింది.

18. క్రమ్మర వచ్చ పుచ్చ మని కైకొని వేడిన బుచ్చివైచి స

ఖ్యామ్మునరించి నిచ్చలు సుఖస్థితి నుండగ నొక్కనాడు మాం

సమ్ముకయింత గానకయు జయ్యన నాపులి వచ్చ వక్తుము

న్నమ్ముక దోపగా దెరచిన న్యాహగంబును జొచ్చ నాక్కియన్.

భావం : పులి పళ్లిని మళ్లొ దాన్ని అలాగే తీసేయమని కోరింది. పళ్లి దాన్ని తీసివేసింది. ఇలా ఆ రెండూ స్నేహంగా ఉండగా ఒక నాడు పులికి ఎక్కుడా మాంసం దొరకలేదు. అప్పుడు పులి యథాప్రకారం నమ్మకంగా నోరు తెరిచింది. అదేప్రకారంగా పళ్లి నోటిలో ప్రవేశించింది.

19. చౌచ్చినయంతన కాటున

జచెవు స్విహంగంబు పులులసంగడ మిదిగో

నిచ్చకములాడె దీతని

నిచ్చటకై యంత యేమి యే నజ్జడనే.

భావం :నోటిలో ప్రవేశించిన పళ్లిని పులి కొరికి చంపితిన్నది. పులుల స్నేహం ఇలాగే ఉంటుంది. ఇచ్చకాలు పలికే సీకు ఇతనిని ఇవ్వమంటే నేను ఇవ్వటానికి అజ్ఞానినా అని ఎలుగు పలికింది.

20. జాతి విభేదం బేటికి

బాతకునక్కనెనడరు బాపి మహావి

ఖ్యాతి గొననాప్పు దిర్యా

గ్రాతికపోతంబు చెంచుగాచుట వినవే.

భావం : జాతిభేదమెందుకు! పాపాత్మనికైనా ఆపద పోగొట్టి కీర్తిని పొందటం మంచిది. తిర్యగ్గాతికి చెందిన పావురం చెంచువాడిని కాపాడింది వినలేదా?

పావురం చెంచుకథ మహాభారతంలో ఉంది. దాన్ని ఎలుగుబంటి ఉదాహరణగా పేర్కొన్నది. అతిథి ఆకలి తీర్చడానికి ప్రాణత్యాగం చేసిన పావురం కథ అది. అతిథిని పరమాత్మగా ఆదరించాలని బోధించే కథ అది.

ఒక బోయవాడు ఆడవికి పోయి పిట్టలిన్న వేటాడుతుండేవాడు. ఒక రోజు వాడికి వేట దొరకలేదు. భోరున వర్షం ప్రారంభమైంది. అప్పుడు బోయవానికి ఒకచోట బాగా తడిసి నేలపై పడి వున్న ఒక ఆడపావురం కనిపించింది. అంత వానలోను నేలమీద చలికి గిజగిజలాడుతున్న పావురాన్ని తీసి బుట్టలో వేసుకున్నాడు. ఆ తర్వాత ఒక చెట్టు క్రిందకు చేరాడు. బుట్టను క్రింద పెట్టి విశ్రాంతి తీసుకోసాగాడు. బుట్టలో ఆడ

పాపురముంది కదా! దాని భర్త మగపాపురం ఆ చెట్లు పైననే ఉన్నది. ఆడపాపురం తన భర్తను చూచి పలకరించింది. తనను చూచి దు :ఖించవద్దని వారించింది. ఈ బోయవాడు మన నివాసానికి చేరిన ఆతిథి. వానకు తడిసి శరణాగత్తుడై మన చెట్లు దిగువన నిలిచాడు. కాబట్టి గృహాస్థ ధర్మాన్ని పాటించి ఇతనిని ఆదరించమని ఆడపాపురం తన భర్తతో చెప్పింది. అప్పుడా మగపాపురం "అయ్యా! మా ఇంటికి వచ్చారు. అతిథిదేవోభవ అన్నారు పెద్దలు. మీకు నేను ఏవిధంగా సహాయం చేయగలను అని బోయను అడిగింది. అందుకా బోయ తనకు చలివేస్తుందని వెచ్చదనం కావాలని అడిగినాడు. వెంటనే పాపురం ఎగురుకుంటూ పోయి ఎండుపుల్లలు తెచ్చి మంట వేసింది. తర్వాత బోయ నాకు ఆకలేస్తుందన్నాడు. అతిథీ! నేను మంటలో పడి కాలిపోతాను, తర్వాత నన్ను తీసుకొని తిను అని చెప్పి మగ పాపురం మంటలో దూకింది. దాని త్వాగానికి ఆశ్చర్యపడ్డ బోయ ఆడపాపురాన్ని విడిచిపెట్టాడు. కాని భర్త లేని తన బ్రతుకెందుకని అది కూడా మంటలో పడి మరణించింది. అతిథికోసం ప్రాణత్వాగం చేసిన ఈ పాపురం కథను ఎలుబంటి పులికి చెప్పింది.

21. గోదానము ధనదానము

భూదానము నన్నదానమును బథికహితాం

భోదానము నుత్తమవి

ద్వాదానము గూడ నభయదానము సరియే.

భావం :గోదానం, ధనదానం, భూదానం, అన్నదానం, బాటసారులకు
అవసరమైన జలదానం, ఉత్తమ విద్యాదానం కూడా అభయదానంతో
సమానం కావు.

22. వెన్న సాచ్చవాని దన్న నమ్మినవాని

జంపిరేని శిశువు జంపుటండ్రు

పంతమెరుగు జాంబవంతునివారము

బాస తప్ప మిట్టియాస విడువు.

భావం : శరణజోచ్చనవానిని, తనను నమ్మినవానిని చంపితే శిశు హత్య
చేసినంత పాపం. పట్టుదలతో మాటపై నిలిచే జాంబవంతుని వంశం
వాళం. కాబట్టి అటువంటి ఆశ విడిచిపెట్టు అని ఎలుగుబంటి పులితో
చెప్పింది.

ప్రశ్నలు :

1. ఏకలుడనే బోయవాడు పాముతో ఎలా స్నేహం చేశాడు.?
2. ఏకలుడనే బోయవాడు దురాశతో ఏం చేశాడు?
3. ఎలుగుబంటి పులిని నమ్మకూడదని చెప్పిన కథ ఏమిటి?
4. ఎలుగుబంటి ఆతిథ్యధర్మాన్ని ఎలా బోధించింది?

7. కృషీవలుడు

- దుఖ్యరి రామిరెడ్డి

కవి పరిచయం:

దుఖ్యరి రామిరెడ్డి సాహిత్యమనే నందనవనాన్ని కలకూజితం చేసిన కవికోకిల. సామాన్య కర్తవుని జీవితాన్ని కావ్యవస్తువుగా మలచిన మహాశిల్పి. తెలుగులో "పాణ్పోరల్" కవిత్వానికి అంటే ప్రకృతి కవిత్వానికి మార్గదర్శి. కవిత్వాన్ని, విజ్ఞాన శాస్త్రాన్ని ఒకే నాగలికి పూసిచు ఆంధ్ర కవిత అనే కేదారంలో సేద్యం చేసిన కృషీవలుడు.

దుఖ్యరి రామిరెడ్డి 1895 లో జన్మించాడు. ఆయన పాతశాలలో చదువుకున్నది తక్కువ జీవిత పాతశాలలో నేరుచుకున్నదే ఎక్కువ. ఆయన స్వయంకృషితో అపారమైన పాండిత్యాన్ని సంపాదించాడు. ఇంగ్లీషు, ఫ్రెంచి, లాటిన్, జర్మన్ మొదలైన 8 భాషలను స్థాంతంగా నేరుచుకున్నాడు. భావకవిత్వయుగంలో అభ్యుదయ గీతాలు ఆలపించిన దుఖ్యరి రామిరెడ్డి కృషీవలుని కవితా సింహాసనం మీద కూర్చుండబెట్టిన దార్శనికుడు. "ప్రాతక్రూత్తల మేలు కలయిక క్రొమ్మెరుంగులు చిమ్ముగా" అన్న వాక్యానికి దుఖ్యరి రామిరెడ్డి కవిత్వం చక్కని ఉదాహరణ అని చెప్పవచ్చు. ఆయన కర్తవు వాజ్గుయానికి కర్త. కర్తవు జాతికి సంస్కర్త.

కావ్య పరివయం : కర్మకుణ్ణి కావ్యనాయకునిగా గ్రహించి నిర్మించిన కావ్యం కృషీవలుడు. ఒక సామాన్య రైతు నిత్యజీవితాన్ని సంపూర్ణంగా వ్యాధయంగమంగా చిత్రించిన కావ్యమిది. పల్లె వాతావరణాన్ని, గ్రామీణ జీవన విధానాన్ని మహాన్నతంగా వర్ణించి రైతు బిడ్డగా దుఖావ్యారి రామిరెడ్డి తన ఆతీత్యయతను ప్రదర్శించుకున్నాడు. కర్మక వృత్తి పరమపూజ్యమైనదని పవిత్రమైనదని ప్రబోధించిన కావ్యం కృషీవలుడు. సుందర పదజాలంతో సుకుమార భావ విలాసంతో ఈ కావ్యం పాఠకుల మనోమందిరంలో శాశ్వతమైన చోటు సంపాదించుకొన్నాడి.

పార్వభాగం ప్రత్యేకత: కాలం విలువను తెలపటం, విధినిర్వహణ పట్ల జనులను చైతన్యవంతులను చేయడం, సోమరితనం పనికిరాదనే ప్రబోధంతోపాటు కర్తవ్యపదేశం, ఉమ్మడికుటుంబ వ్యవస్థ, పల్లెటూరు వాతావరణ వర్ణమై దైనందిన ఈ పార్వభాగంలోని విశిష్టమైన అంశాలు.

1. సమయముల్య, మొక్క నిమిషంబువృథాచన గ్రమ్మరింపనే రము; మనయాయువా త్రటిపరంపరయోట నెరంగి, నిద్రమాం ద్వామునుదోలంగి మీపనుల నారయుడో జనులారయంచు డం బముగ మెడ న్నిగిడిచ కృకవాకువు గూసెడి నింటికొప్పనన్.

భావం : కాలం ఎంతో విలువైనది. అంతేకాదు చలనశిలమైనది. నిరంతరం సాగిపోయే కాలంలో ఒక్క నిమిషం వ్యాధంగాపోతే, గతించిన కాలాన్ని తిరిగి మళ్ళింపలేము. అనంతమైన కాలంలో మన జీవిత కాలం రెప్పపాటుల వరుస వంటిది. అంటే చాల తక్కువ పరిమితి కలిగినట్టిది. గమనశిలమైన కాలాన్ని, స్వల్పమైన మన ఆయువు ప్రమాణాన్ని గ్రహించి నిద్ర మబుపు వదిలి మీమీ పనులు చూడండి అంటూ డాంబికంగా కోడి ఇంటిపై భాగం నుండి మెడ నిక్కించి జనులను ఉదోఖధిస్తూ కూసినట్లుగా కవి చమత్కరించాడు.

వ్యాఖ్యానం : దుఖ్యారి రామిరెడ్డి కావ్యాన్ని కంతటికి శేఖరప్రాయంగా ఒక ప్రభోధ రూపంలో కాల ప్రభావాన్ని పొగడుతూ వ్రాసిన పద్యం ఇది. లోకంలో మానవుడు జన్మించిన తరువాత చేయవలసిన పని ఎంతో ఉంది. కార్యశీలుడైన వానికి జీవిత కాలం సరిపోదు. అలాంటి సందర్భంలో సోమరిగా నిద్రలో మునిగితే మన కోసం కాలం ఆగదు. అది ఎవరి కోసం ఆగదు. దాని విలువను తెలుసుకొని, వేకువనే నిద్రలేవడం మంచిది. పనులు చక్కబెట్టుకోవడానికి, చదువు సంధ్యలు సాగించడానికి ప్రాతఃకాలమే అనువైన వేళ, అదిమించితే అదను తప్పుతుంది. సాధించదలచినవి సాధించలేం. ఇక కర్కుల విషయం ఆలోచించినా అంతే! వేళ మించితే లేత సూర్యుడు చండకీరణుడౌతాడు. ఆ ఎండలో వ్యక్తులు కానీ, ఎద్దులు కానీ కష్టించి పని చేయలేవు. అందుకే తొలి కోడి కూత విన్నప్పుడే జడతను విడిచి మేల్కొని ఎవరి పనులు వారు చక్కబెట్టుకోవలెననే హాచ్చరిక ఈ పద్యంలో కనిపిస్తుంది.

2. వడకుచు బాడు మేలోగైలుపుపాటకు రాటము రఘుమున్న మంచు జే

నెడి మధురారవంబు శ్రుతిచెల్యవహింపగ, రాజకోగ ముం

గడ నిడికొన్న కుంపటినెగన్ సాగియించుచు నమ్మలక్కు లో

కెగ్గడగుమిగూడి నూల్యాడకునిత్త రిదోచెను రెడ్డిచుక్కయున్.

భావం : గ్రామీణులైన స్త్రీలు తెలతెలవారగానే లేచి రాట్నుంపై నూలు వడుకుతూ పాడే మేలోగైలుపు పాటలకు తోడుగా రాట్నుం చేసే 'రఘుం' అనే మధుర ధ్వని ఆ పాటలకు శ్రుతి కలుపుతున్నట్లు చెవులకు ఇంపుగా ఉన్నది. చలి కాచుకోవటానికి ముందుంచుకున్న కుంపటిలో నిప్పు బాగ రాజుకునేలా ఊది చలికాచుకుంటూ అమ్మలక్కలందరూ నూలు వడుకుతుండగా రెడ్డి చుక్క పాడిచిందట.

వ్యాఖ్యానం : ఆనాడు మన తెలుగునాట వర్ధిలిన కుటీర పరిశ్రమల స్వరూపం ఈ పద్యంలో వ్యక్తం చేయబడింది. దుఖ్యారి రామిరెడ్డిగారి ప్రతిపద్యంలో పల్లెటూరి వాతావరణం, పల్లీయుల జీవన విధానం ప్రతిబింబిస్తూ ఉంటుంది. తోలికోడి కూసిన వెంటనే కనిపించే వేగుచుక్క వర్ణన ఈ పద్యంలో ఉంది.

3. అత్తలయాడుబిడ్డల భయంబోక వంకయు కోర్కె వేరెడం

చిత్తములాగ క్రొవ్వెదయు చీరయు వే సవరించి తూగుమై

మత్తున నున్నవల్లభుని మంచము మెల్లన వీడి దీనమై

బిత్తరికోడ లిల్యెడలె వేకువ ప్రాచిపను లోవనర్పగన్.

భావం : ఆత్తలు, ఆడబిడ్డలు అందరూ లేచి ఆయా పనులు చేస్తూ ఉంటే తానింకా లేచిరాక ఆలస్యం చేస్తే వారేమంటారో? అనే భయం ఒక వంకా భర్తతో యింకా కొంతనేపు సుఖంగా వుంటే బాగుండును కదా! అనే కోరిక మరోవైపు లాగుతూ ఉంటే, పాపం ఆ చిన్నది తన కొంగునూ, అటూ ఇటూ చెదిరిన చీరను సవరించుకొని ఇంకా మత్తుగా నిద్రలో ఉన్న భర్తను విడిచి మం చం దిగి మెల్లగా దీనంగా ప్రాచి పని చేయడానికి పడకటీల్లు వెడలివచ్చిందట.

వ్యాఖ్యానం : పల్లెటూళ్ళలో అవిభక్తమైన ఉమ్మడి రైతు కుటుంబాల్లో అప్పుడప్పుడే వివాహిత అయిన చిన్నకోడలి మానసిక స్థితినీ, ఆమె భర్తను విడిచి శయ్యగృహం నుండి యివతలికి రాలేక, ఆక్కడ ఉండలేక పడే యిబ్బందినీ, ఎంతో రమణీయంగా, రససోఘరకంగా ఈ పద్యంలో కవి వ్యక్తించాడు.

4. రచ్చ చపారమందు నిడి రాతిరి బుచ్చిన బాటసారులుం

చిచ్చ రగిలిచ్చ మంటలకు చేతులు చాపుచు గూరుచుండి వా

రిచ్చకు వచ్చినట్టి కతల్లెల్ల వచించుచు తెల్లువారనా

వచ్చిన మూటముల్లె గొను పైనపు సందడి రేగె గొల్లునన్.

భావం : దినమంతా పయనిస్తున్న ప్రయాణీకులు చీకటి పడుతున్నా గమ్యం చేరలేనప్పుడు చేరువనున్న పల్లెటూరు వెళ్ళి అక్కడి రచ్చపట్టుల్లో మన్న సపారాలలో ఆ రాత్రి తలదాచుకుంటారు. ఏ ఊరివాళ్లయినా ఎక్కడి వారయినా దొంగలూ దొంగతనం అనే భయం లేకుండా మూటా ముల్లెలతో సహా ఒక చోట చేరి మంటకు చేతులు చాపుతూ చలికాచుకొంటూ కథలు చెప్పుకుంటూ తెల్లతెల్లవారుతుండగా ఎవరి మూటా ముల్లె వారు సద్గురుకొని బయలుదేరుతుండగా గొల్లుమంటూ పయనపు సందడి రేగిందట.

వ్యాఖ్యానం : ఈ పద్యమందు ప్రయాణీకుల సౌకర్యార్థం పల్లెపట్టులందున్న రచ్చలూ, అక్కడి సపారాలు విడిది పట్టులుగా, విశ్రామ స్థానాలుగా ఉపకరించే విషయాన్ని బాటసారుల పయనపు సందడినీ కవి వర్ణించాడు.

5. అమ్మీన్, తూరుపుదెల్లవారె, నికలెమ్మా 'యంచనన్ మూర్గి మం చమ్మున్ డిగ్గక, బుజ్జగించినను, 'పోచాలాచలు, వేస్తీశ్శు లే కెమ్మైనే బలుదోముకొందు చలిలో, నింతాగడంబా? ' యటం చమ్ముం గూతరు కోపగించుకొను కన్యాత్వంపు గారామునన్.

భావం : తల్లి కూతురిని మాచి అమ్మా! తూరుపు దిశ తెలుపెక్కుతుంది, లే తల్లి అంటూ లేపగా లేచినట్లుగా నటించి 'ఊ' అంటూ మూర్ఖిందే కానీ మంచం దిగలేదు. అట్లా మంచం పీడని బిడ్డను లేపేందుకు తల్లి ఇంకా బుజుగింపుతో లాలనగా పలుకుతుంది. ఆ పిల్ల , ఈ చలిలో వేడి సిళ్ల లేక నేనెట్లాలేచి పళ్ల తోముకుంటాను? మరీ యింత ఆగడమా? అన్యాయమా! అని అంటూ కూతురు కన్యాత్వపు నారాబంతో తల్లిని కోపగించుకున్నదట.

వాయభావానం : ఈ పద్యంలో తల్లి కూతుళ్లు సంభాషణను సహజ సుందరంగా కళకు కట్టినట్లు వ్యర్థించాడు కవి. కొంత కలిగినింటి రైతుబిడ్డ చేసే నారా బం, ఆ చినదాని తల్లి తెచ్చికోలు కోపంతో బిడ్డను లేపేందుకు చేసే ప్రయత్నం, అప్పుడా తల్లి బిడ్డల మధ్య ఏకోన్ముఖమై ప్రవహించిన వాత్సల్యరసం దోషతకమవుతుంది.

6.ఉపయనెడు కాపుటీలాలు హోన్నురాజ

నముల వరియెన్నగంప గేహమున దింప

సంబరంబున నెగురుచు సరసజేరు

పిల్లలన పుల్లుతుటుములు మింటికెగెనె.

ఆరం: పుల్లుతుటుములు = పట్టులగుంపు

భావం : ఉపస్నే అనే కాపు పడతి బంగారు రాజనాల వరికంకులు నింపినగంప ఇంట్లో దింపగానే సంతోషంతో ఎగురుతూ, దుముకుతూ ప్రకృన చేరే పిల్లలేమో అన్నట్టగా పళ్లి సమాహాలనీ ఆకాశం వైపు ఎగిరిపోయినాయట.

వ్యాఖ్యానం : ఈ పద్యంలో ఉపోదయం కాగానే తమ తమ గూళ్ళను విడిచి పక్కలనీ ఆకాశం వైపు ఎగిరిపోయే దృశ్యాన్ని కవి వర్ణించాడు. ఈ పద్యంలో కవికి గల ప్రకృతి పరిశీలనం, కాపుటీంటి ఆచార విశేషాల పరిజ్ఞానం కనిపిస్తుంది.

7. అరుణమయూఖముల్ తరులతాంతరమార్గము దూరి గేహాగో

పురముల బ్రాకు ప్రాధ్యవౌడుపుం దరుణంబున సీటికోసమై

సరసులకేగు కాపునెరజాణల నూపుర మంజులార్భటుల్

నెరసె ప్రభాతమన్ శిశువునేరెచ్చడి ముద్దులమాటలో యనన్.

భావం : సూర్యుడు తన కిరణాలతో చెట్ల తీవెల సందుల నుండి దూరుతూ ఇంటి గోపురాలు ప్రాకుతూ ఉన్నవేళ అంటే బాగా ప్రాధ్యపాడిచి, చీక్కలు తొలగిన సమయంలో కాళ్ళకు సింగారించిన అందెలు మనోజ్ఞింగా ధ్వనిస్తూ ఉంటే జాణలైన కాపుటీంటి యువతులు సీళకోసం సరసులకు వెళ్ళుతున్నారు. ప్రాతఃకాలంలో చెలగిన ఆ అందెల రవళి అప్పుడప్పుడే పసిపిల్లలు నేరిచు ముద్దుమాటలవలె మనస్సుకూ చెవులకు ఇంపునింపుతున్నాయట.

వ్యాఖ్యానం : ఈ పద్యంలో సూర్యోదయం కాగానే మంచినీటికోసం సరోవరాలకు వెళ్ళే కాపుటింటి ఆడపడుచుల మనోజ్ఞమైన అందెల రవళి వర్ణింపబడింది. ఆ అందెల ధ్వని అప్పుడప్పుడే మాటలు నేరుచుంటున్న పసిపిల్లల తొక్కు పలుక్కలవలె ఆనందదాయకంగా ఉన్నట్లు కవి వర్ణించాడు.

8.ఇరువుల చూరులందు చరియించి తమోహారణైక దళ భా

స్కృత కిరణాళి నీ మృదులశయ్య సువర్ణరుమయంబు చేసే ని

ద్వర నికనైన మాని వెలిదోలుము బీళ్లకు నాలమంద, ని

త్రై తమిదీరమేయు పులపుదంటులు కమ్మని మంచుపచ్చికల్.

భావం : అంధకారాన్ని తొలగించుటలో దళత, సామర్యం కలిగిన సూర్యకిరణాలు తొలుదొల్త ఇంటి చూరులయందు ప్రసరిస్తూ మెల్లగా ఇంటి లోపల చొచ్చి మెత్తని నీ శయ్యను బంగారుమయం చేశాయి. అంటే సూర్యుడు లేతవన్నెలో కాక ఎరువును మించిన పసుపు రంగులో ప్రవేశించాడని అర్థం. ఆ కిరణాల తాకీడి వల్ల నీవు నిద్రిస్తున్న నీ మృదువైన పాన్పు కూడా కాంతిమంతమై బంగారు ఛాయతో ప్రకాశిస్తూ ఉంది. అయినా నీవింకా నిద్రించి ఉన్నావు. ఆ నిద్రను ఇకనైనా విడిచి నీవు తోలవలసిన ఆలమందను బీళ్లకు తోలుకొని వెళ్ళు అవి అక్కడి బీళ్లలో గడ్డిదంట్లూ, రాత్రి మంచుకురిసి సువాసనలు వెదజల్లే కమ్మటి పచ్చి గడ్డిని తృప్తిగా మేసాయి.

వ్యాఖ్యానం : ఈ పద్యంలో కవి అనుభవజ్ఞుడైన హాతుని వలె సూర్యోదయానంతరం కూడా నిద్రిస్తున్న క్షర్షక కుమారుణి లేపుతూ కర్తవ్యాన్ని బోధిస్తునాడు. మందలింపును కూడా అలంకార మిళితం చేసి నాజూకుగా చెప్పినాడు కవి. ఉదయంతో అంధకారం పటాపంచలైనట్లు జ్ఞాన భాస్కరోదయంతో అజ్ఞానం అనే చీకటి నశిస్తుందనే ధ్వని కూడా ఈ పద్యంలో ఉంది.

9. ఓయపోలిక! యెంత ప్రొద్దాయె జాడు

మింత నిదురేల? పాలకై గొంతురాయ

లేగ యాదూడ పలుపును లాగికొనుచు

నరచుచున్నది యంబయంబా యటంచు.

భావం : ఓయా! క్షర్షకుడా! ఎంత పొద్దుపోయిందో చూడు? ఇంత నిద్ర ఎందుకయ్యా అక్కడ పాలకొరకు గొంతు ఎండిపోతూ వుంటే (తడి ఆరి రాచుకపోతూ వుంటే) లేగదూడ తనను క్షట్టిన పలుపును గుంజకుంటూ అంబా! అంబా! అంటూ తల్లికోసం అరుస్తూ ఉంది. ఇకనైనా లేచి తల్లి వద్దకు ఆపుదూడను విడిచిపెట్టు అంటూ కవి హెచ్చరిస్తున్నాడు.

వాయిభావం : ఈ పద్మంలో ఉదయం లేవగానే ఆవుదూడ తనను క్షట్టిన పలుపును (త్రాటిని) లాగుకుంటూ పాలకోసం అంబా అంబా అంటూ ఆరాటపడే చిత్రం వరించబడింది.

10. పొదుగు నిండుగ బాలేచ్చి గుదులు త్రైంపి

దూడకై దొడ్డిగోడ రాపాడి దాటి

తరిపి పెయ్యి; యింకేల మాంద్యమున బొదల?

శెమ్మునిద్దుర; పాటీయ దెమ్ము చెంబు.

భావం : ఆవు తన బిడ్డకు పాలిచేచు బుధి ఉన్నప్పుడు పొదుగనిండుగా చేపుతుంది. అంటే పాలతో నింపుకుంటుంది, బిడ్డ లేనప్పుడు ఆ పాలను ఎగతన్నుతుంది, అంటే తన లోపలికి తీసుకుంటుంది. ఆ సంగతి తెలిసిన అనుభవజ్ఞుడు, ఇంకా నిద్రలేవక, పాలుపితకడానికి ఆయత్తం కాకుండా ఉన్న రైతు బిడ్డను చూచి, ఆవు తన దూడలకు పాలిచేచుందుకు పొదుగు నిండా చేపి తన కట్టను తెంచుకొని దొడ్డి గోడను రాపాడి దాటి వచ్చింది. నీవు పాలుపితకడానికి చెంబు తొందరగా తీసుకురా! లేకపోతే ఆ పాలస్నీ దూడే తాగేస్తుంది. ఇంకా ఎందుకు యా నిద్రమబుఖులో ఉండటం? తొందరగా నిద్రలెమ్ముంటూ హెచ్చరిస్తున్నాడు కవి.

వాయిభావానం : ఈ పద్యంలో పొదుగు, పొలతో నిండి చేపుకున్న వేళ తరింపి ఆవు తన బ్యాడ్కోసం దొడ్డి గోడరాచుకుంటూ తనకు క్షట్టిన గుదిని అంటే బంధాన్ని తెంచుకొని గోడదాటి వచిన విధానం వర్ణింపబడింది. ఇది రైతు కుటుంబాల్లో సహజంగా కనిపించే సంఘటన.

11. బిర్రుకడుపుగ నన్నంబు బెరుగు సుడిచి

దొడ్డి వెడలించుచున్నాడు గిడ్డిగముల

తమ్ముకుర్డు; లేదూడ లమ్ములకును

పరుగులిడసీక కట్టుము పలుపుపెట్టి.

భావం :చిన్న తమ్ముడు కడుపునిండా పెరుగన్నం తిని పశువులను (అవులను) దొడ్డి నుంచి మేత కోసం ఆడవికి తోలుతున్నాడు. అలా తల్లి ఆవులు వెళ్ళుతూ మంటే వాటి వెంట తామూ పోతామంటూ బాలభావంతో లేగదూడలు (చిన్నవి) పరుగులు తీస్తుంటాయి. ఆ విధంగా పరుగెత్తే దూడలను మెడలకు పలుపు పెట్టి కట్టివేయి అంటూ హెచ్చరిస్తున్నాడు కవి. చిన్న లేగలు ఆడవికి పెళ్లితే వాటిని మెకం తింటుంది కాబట్టి వాటిని రఙ్జించడం, కాపరికి కష్టం. అందుకే తల్లి వెంట దూడలు వెళ్లకుండా పలుపుపెట్టి కట్టుమంటున్నాడు.

వాయిశ్వాసం : ఈ పద్యంలో ఇంట్లో అందరికన్నా చిన్నవాడు (తమ్ముడు) పెరుగన్నం కడుపునిండా తిని పశువులదొడ్డో నుంచి పశువులను అడవిలోకి తోలటం అట్లా తోలేటప్పుడు లేగదూడలు తమ తల్లి ఆవుల వెంట వెళ్లడానికి పరుగెత్తడం, వాటిని అలా వెళ్ళసేయక కట్టి వేసే సహజమైన విధానం వర్ణించబడింది.

12.చెమరు ముత్యాలు చెక్కి జెదరిజార

ముద్దుచన్నులు పయ్యెద మురిపేమాడ

గాజసీలాలు మధుర నిక్కణము లొలయ

దథి మథించెడు కాంత గీతములు వినవా?

భావం : వల్ల చేసేటప్పుడు శ్రమ వల్ల ఉత్సవమైన చెమట బిందువులు ముత్యాలవలె చెదిరి చెంపల నుండి జారుతుండగా, పైట కదులుతుండగా చేతులకు తొడగిన సీలపు గాజలు మధురమైన ధ్వనలు చేస్తుండగా, పెరుగు చిలుకుతున్న ఆ స్త్రీ పాటలు వినిపించడం లేదా అంటున్నాడు కవి.

వాయిశ్వాసం : ఈ పద్యంలో పెరుగు చిలుకు తున్న పడుచు వర్ణించబడింది. ఆమె పాటలు పాడుతూ చల్ల చేస్తున్నది. అప్పుడు ఆమె చేతిగాజల గలగలమనే శబ్దాలే మనోహరమైన గీతాలుగా వినిపిస్తున్నాయి. అది వినలేదా అలా ఇంటి వారందరూ లేచి పనులు చేస్తుంటే సీవింకా సిద్ధిస్తున్నావా? అనే ఎత్తిపొడుపు ఇందులో దాగివుంది.

13. ఉమ్మెల నిద్రలేచి తనయం డెదుటన్ జనయుత్రి గాంచకే

కుయ్యడు చున్నవాడు కులుకుంగనుదమ్ముల బాష్పబిందు లో

యొయ్యాన జిందువార, సతియున్ని కటంబున లేదు, లేచి య

బ్యాయ్యనునెత్తి మేను పులకాంకి తమ్మానటు ముద్దు పెట్టుమా.

భావం : ఇంతవరకు ఉయ్యాలలో నిద్రించే కొడుకు లేచి ఎదుట తన తల్లిని చూడక ముద్దులు మూటగట్టి కళ్ళలోంచి కనీసి చుక్కలు మెల్లమెల్లగా రాలుతూ ఉంటే పెద్దగా ఏడుస్తున్నాడు. ఓదార్చడానికి తల్లి కూడా దగ్గరలో లేదు. నాయనా! నీవైనా లేచి ఆ అబ్బాయ్యను (చిన్నవాడిని) ఆనందంతో నీ శరీరమంతా పులకరించేటట్లు (రోమాంచితమయ్యట్లు) ముద్దుపెట్టు అని కవి చెప్పాడు.

వ్యాఖ్యానం : ఈ పద్యంలో తల్లి ప్రాధ్యాబే లేచి తన పనిలో తానుంటే, అంతవరకు హాయిగా ఉయ్యాలలో నిద్రపోతున్న కొడుకు లేచి తల్లిని చూడక, ఏడ్చ మొదలుపెట్టే సహజసుందరమైన వేష వర్ణితమైంది.

14. చలికప్పు గంగు విచ్చలవిడి లేయెండ

ర్రాను ముద్దులకూతు గౌగిలించి,
పునికి దోగాడుచు బొమ్మలతో నాడు
పసిబిడ్డమోము చుంబనముచేసి,
యెగతాలి సరసాల నిల్లాలు పలుకుచు
నవ్వినందుకు మారునవ్వు నవ్వి,
పనివాండ్రు వచ్చియుండిన దండ్రియేమను
నో యను శంక లో నారసికొనగ

చలిది కడుపార గుడిచి యెద్దులను దోలి
కొనుచు మడి కేగుచున్నారు, కనుమ! యొరులు
వారు సీతోడివారలు గారె? రెడ్డి
యువకులెచ్చట కొరగాక యుందురయ్య?

భావం : వలి తగులకుండా కప్పుకున్న చలికప్పుతో నడక నేరిచున చిన్నది లేత ఎండలో చలికాగుతూ సేవ చ్ఛగా ఆడుకుంటూ ఉండగా గమనించిన తండ్రి ఆ ముద్దుల బిడ్డను ప్రేమతో కౌగిలించుకొన్నాడు. అట్టే దోగొడుతూ పునకుతూ బొమ్మలతో ఆడుకుంటున్న చిన్నకూతురైన పసిదాన్ని ముద్దుగొన్నాడు. ఆ సందర్భంలోనే సరసంగా నవ్వుతూ పరిహాసోక్తులు పలికిన, భార్య నవ్వుకు మారు నవ్వ నవ్వాడు. పొలం పనుల కోసం అవతల పనివాంట్లు వచ్చివుండగా తానిట్లా ఆలుబిడ్డలతో సరస సల్లాపాలతో కాలయాపన చేస్తున్నట్లు గ్రహించిన తన తండ్రి, ఏమంటాడో? అని జంకుతున్న కాపు యువకునితో అతని తండ్రి "ఆ సుఖాలన్నింటినీ వదిలి చ్ఛది ఆన్నం కడుపునిండా తిని ఎద్దులను తోలుకొని పొలానికి వెళ్ళుతున్న ఇతర రెడ్డి యువకులను నిదర్శనంగా చూపుతూ, వారు కూడా సీవంటివారే కదా? మరి సీకెందుకయ్యా! ఈ పాలుమాలిన తనం! లే! రెడ్డి యువకులెక్కడైనా పని లేకుండా నిర్మాణపారంగా ఉంటారయ్యా! " అంటూ దారితప్పిన తనయుని మంచి దారిలో పెట్టే ప్రయత్నం చేస్తున్నాడు.

వ్యాఖ్యానం : ఈ పద్యంలో కలిగినింటి రెడ్డికొడుకు పనులపై శ్రద్ధ చూపక సోమరియై సుఖాలను అనుభవిస్తూ వృధాగా కాలం గడుపుతూ ఉంటే ఆ యువకుని మంచి దారిలో పెట్టేందుకు కవి చేసిన ప్రయత్నం కనిపిస్తుంది.

15. మనపని జేసికొన్న నవమానమె? ప్రాచిపను లోవనరుచుమ్మ

వనిత యతిప్రయాసమున పర్యవీలిడం గనుగోవే? కావడిం

గొని సరసీజలంబులను కోపము సేయక తెచ్చియిచ్చ కాం

తను పరితోషపెట్టము; వృథాచన వెప్పుడు నట్టిసాయముల్.

భావం : మన పని మనం చేసుకోవడంలో ఆవమానం ఏముంది? పాపం నీ భార్య పాచిపనులు (ఇల్లు ఉడ్చవడం, గిన్నెలు తోమడం, వాకిలి శుభ్రం చేయడం మొదలైనవి) చేస్తూ ఎంతో కష్టంతో పరుగులు పెట్టడం చూడటం లేదా? అట్లా చూస్తూ కూర్చుండకపోతే కావడి తీసుకొని కోపంలేకుండా ప్రుసన్నంగా కొలనుకు వెళ్లి నీళ్లు తెచ్చి యిచ్చ ఆమెను సంతోషపెట్టు. నీవు చేసిన సహాయం ఏం వృథాగా పోదని అంటు న్నాడు కవి.

వ్యాఖ్యానం : ఈ పద్యంలో కవి, ఇంటి పనులు కేవలం స్త్రీలే చేయవలసిన పనిలేదు, పురుషులు కూడా వాళ్లకు చేదోడుగా కొంతపని చేస్తే బాగుంటుందని చెప్పినాడు.

16. సోమరిపోతవై జనకు సూక్తు లలక్ష్మమచేసి కొంటపో

రాముల ప్రాద్యపుచ్చకు, నిర్ధథకభూములైన చెమ్ముటన్

శ్వామల సస్వవంతముగ సలైపుడు కాపులు నోగులైన నిం

కోమెడువార లెవ్వరు జనోత్సరమున్ సరసాన్నదాతలై?

భావం : తండ్రి చేపే మాటలను లక్ష్యపెట్టక సోమరిపోతువై కొంటె తనపు చేష్టలతో పొద్దుపుచ్చకు, ఇది కాపులకు తగనిపని. కాపులు చెమటోడిచు కష్టించి పోరంబోకు భూములను కూడా పంటలతో పచ్చగా చేసి జనసమాహానికి ఆహారాన్ని అందించేవారు. అట్టి కాపులే వ్యారులైన ఇంక జనానీకాన్ని సరసాన్నదానాలతో కాపాడేవారెవ్వరు? అంటూ కవి ప్రశ్నిస్తున్నాడు.

వాయశాయనం : ఈ పద్యంలో, కాపులే చెమటోడిచు కష్టించి జనావళికి ఆన్నదాతలై కాపాడేవారన్న విషయం విదితం చేయబడింది. ఇంతేకాకుండా కలిగినింటిరైతు బిడ్డలు ఏ విధంగా కాలం విలువ తెలియకుండా వెళ్ళబుచ్చతారో? ఆ రీతి కూడా నిరసింపబడ్డది.

17. అరుణకిరణుండు తూర్పున నవతరింప

ప్రాణిలోకంబు మాంద్యమ్ముబానె; నింక

నింటనుండుట మర్యాదయే కుమార?

చలిదిచిక్కుంబు గట్టుము పొలము జేర.

భావం : సూర్యుడు తూర్పున ఉదయించగానే జీవకోటి అంతా మబ్బును వదిలి ఉత్సాహవంతమైంది. అంటే నిద్రమబ్బును వదిలి జాగ్రత్తమైంది. అలాంటప్పుడు నీ పనులకు నీవు వెళ్ళుకుండా ఇంట్లో ఉండటం సబబా? అందుకోసం చద్ది ఆన్నపు మూట చిక్కుంలో సవరించి పొలం చేరటానికి ఆయత్తం కమ్ము అంటూ ప్రభోధిస్తున్నాడు కవి.

వాయిధానం : ఈ పద్మంలో కూడా తన విధిని మరిచిన రైతు బిడ్డను కనిపెత్తున్నాడని అనిపిస్తుంది.

18.అప్పుడప్పుడె విచ్చి యలరు చేమంతుల

కమ్మని నెత్తా వి గడలుకొనగ,
రత్నకంబళ మట్టు రాణించు బీటుల
పలువన్నె పూవులు బలిసి విరియ,
వ్రాలబండిన రాజనాల కేదారంబు
పంటలక్ష్మికి నాటపట్టుగాగ,
ప్రాధునిగ్గులు సోకి పొగమంచు మబ్బులు
బంగారు వలిపంబు పగిది వ్రేల,

ఈ నిమేషమందు నిల యెల్ల నందమై
స్వర్గశిల్పి యింద్రజాలశక్తి
ప్రాసినట్టి చిత్రపటమన విలసిల్లే;
తొంగిచూడు మిపుడు తూర్పుదిక్కు!

భావం : అప్పుడే విముఖున్న చేమంతి పుష్టిల సువాసనలు వ్యాపించగా, పరచిన రత్నకంబళంలా మెరుస్తున్న పచిచ బయళ్లలో పలు రంగుల పూవులు మెండుకొని పూయగా, వరికంకుల బరువుతో క్రిందికి వైలుతున్నట్టి రాజనాల వరిమళ్ల ధాన్యలక్ష్మికి ఆటస్థలం కాగా, పొగమంచ వల్ల ఏర్పడ్డ మబ్బులు సూర్యకిరణ ప్రభావంతో పీతాంబరం వలె వేలాడుతుండగా, ఆ జ్ఞంలో ఈ భూమి అంతా అందంగా స్వర్గశిల్పి తన యింద్రజాల మహిమతో చిత్రించినట్టి చిత్రపటమేమో? అన్నట్టు విలసిల్లుతూ ఉంది. ఒక్కసారి, అలా తూర్పు దిక్కువైపు తొంగి చూడు అంటూ కవి రైతు కుమారుని జాగృతం చేస్తున్నాడు.

వ్యాఖ్యానం : ఈ పద్యంలో ప్రకృతి శోభను కవి తన కవితా పాటవంతో వ్యక్తించిన విధానం కనిపుస్తుంది. అంతేగాక ఈ పద్యంలోని శైలీరమ్యత, భావనాపటిమ బహుసుందరంగా ఉంది.

19. వేకువనే లేచి వైకుంఠవాకిశులను

ముంగిట రచించి గుమ్మడిపూలతోడ

గొబ్బిముద్దల నిలిపి కుంకుమను జల్లె

నీ యనుంగుకూతురు! నాంచుమోయి సాబగు.

భావం : ఈ పద్యంలో పల్లెటూళ్లలో తెల్లవారి లేవరానే చిన్న పిల్లలు ఇంటిముందు (ముంగిలి) శుభ్రం చేసి, ముగ్గుతో 'వైకుంఠపాశి' తీరిచు ఆ ముగ్గుమధ్యలో గొబెచ్చమ్మలు (పేడముద్దలు) పెట్టి ఆ గొబెచ్చమ్మలను పనుపు కుంకుమలతో అలంకరించి గుమ్మడిపూలతో పూజించడం పరిపాటి. ఆట్లే ఈ ఇంటి రెడ్డి కూతురూ చేసింది. అది గమనించిన కవి ఆ తండ్రిని పిలిచి చూడు నాయనా! నీ నారాల కూతురు తీరిచున కళ అంటూ ప్రశంసాపూర్వకంగా ఆహోనిస్తున్నాడు.

వ్యాఖ్యానం : ఇందులో దువ్వావరి రామిరెడ్డి అలంకారప్రియత్వం, ఆచరణమోగ్యమూ ఆరోగ్యవంతమూ అయిన సంప్రదాయపు మక్కల వెల్లడి అపుతుంది.

20.గనిమల తుంగకున్ గరికకాడల క్లిన సాలెగూళ్ల స
న్నని పటికంపుమంచు పడి నాణెపు ముత్తెసరాల పోలికం
గనుగొన రమ్యమయ్య రవికాంతుల దేలుచు, నిట్టి భావమో
హనపు నిసర్గశిల్పముల, హాలిక, త్రౌక్కుక దాటిపొమ్మక్కన్

భావం : సాధారణంగా సాతెపురును గరికకాడలకూ, తుంగకూ గూళ్లను అల్లుతుంది. ఆ గూళ్లకు అవసరమైన, నాణ్యమైన దారం వంటి పదార్థాన్ని అదే ఉత్సవిల్లి చేసి గూడు అల్లుకుంటుంది. ఆ గూళ్లపై మంచు పడితే అవి ముత్యపు సరాలవలె సూర్యకాంతిలో ప్రకాశిస్తాయి. ఆ విధంగానే ముంగిట స్త్రీలు తమ కళా పైదగ్ధ్యంతో భావమోహనమైన సహజ శిల్పాలను రచించారు, ఓ కర్మకుడా ఈ సౌందర్య కళను గుర్తిరుగక త్రోక్కేవు సుమా! త్రోక్కుకుండా భద్రంగా వెళ్ల అంటూ హోచ్చరించాడు కవి.

వ్యాఖ్యానం : ఈ పద్యంలో కూడా ప్రకృతి యొక్క సహజసుందరమైన శిల్పరామణీయకంతో పాటు, స్త్రీలు హన్తులాఘవంతో వేసే 'ముగ్గులు' అదే 'చిత్రలిపి' అనే కళను కూడా ప్రశంసించిన విధానం గోచరిస్తుంది.

వ్యాసరూప సమాధాన ప్రశ్నలు :

1. దుఖ్యారి రామిరెడ్డి ర్మామీణ జీవన విధానాన్ని వర్ణించిన విధం ఎట్టిది?
2. దుఖ్యారి రామిరెడ్డి కర్మక యువకుని హోచ్చరించిన విధానం ఎట్టిది?

సంక్లిష్ట సమాధాన ప్రశ్న:

1. దుఖ్యారి రామిరెడ్డి కాలం విలువను ఎలా తెలిపాడు?

6. తత్పురుష సమాసము

ఉత్తర పదము ప్రధానముగా గల సమాసమును తత్పురుష సమాసమందురు.

ఈ సమాసములు 7 విభాగములు

1. ద్వితీయా తత్పురుషసమాసము

మొదటి పదము చివర ద్వితీయా విభక్తి ఉన్న యెడల అది ద్వితీయా తత్పురుషము.

సమాసము - విగ్రహవాక్యము

ఉదా : నెలతాల్ప - నెలను తాల్పినవాడు

జలధరము - జలమును ధరించునది.

2. తృతీయా తత్పురుష సమాసము

మొదటి పదము చివర తృతీయా విభక్తి ఉన్న తత్పురుషము

ఉదా : రాజుపూజితుడు - రాజుచేత పూజితుడు

నెలతక్కువవాడు - నెలచేత తక్కువవాడు

3. చతుర్थీతత్పురుష సమాసము

మొదటి పదము చివర చతుర్థీ విభక్తి ఉన్న తత్పురుషము

ఉదా : ధనాశ - ధనము కొరకు ఆశ

భూతబలి - భూతముల కొరకు బలి

4. పంచమీ తత్పురుష సమాసము

మొదటి పదము చివర పంచమీ విభక్తి ఉన్న తత్పురుషము

ఉదా : రోంగభయము - రోంగ వలన భయము

స్వర్గపతితుడు - స్వర్గము నుండి పతితుడు

5. పణ్ణీ తత్తురుష సమాసము

మొదటి పదము చివర పణ్ణీ విభక్తి ఉన్న సమాసము
పణ్ణీ తత్తురుష సమాసము

ఉదా: రాముని బాణము - రాముని యొక్క బాణము
భుజ బలము - భుజము యొక్క బలము

6. సప్తమీ తత్తురుషము

మొదటి పదము చివర సప్తమీ విభక్తి ఉన్న
సమాసము సప్తమీ తత్తురుష సమాసము

ఉదా: మాటనేర్పరి - మాటియందునేర్పరి
పురజనులు - పురము నందలి జనులు

7. నజ తత్తురుషము

నజ అనునది వ్యతిరేకార్థమును తెలుపును నజకు
అచ్చు పరమైన 'అన్', అనియు, హాళ్లు పరమైన 'అ'
అనియు ఆదేశమగును. పూర్వపదములుగా 'అన్, అ, 'లు
ఉన్న సమాసమును నజ తత్తురుష సమాసమందురు.

ఉదా: అనుచితము - నజ + ఉచితము - ఉచితము కానిది
అజ్ఞానము - నజ + జ్ఞానము - జ్ఞానము కానిది

7. కర్మధారయము:

విశేషణ విశేషములకు చేయబడిన సమాసమును
కర్మధారయ సమాసమందురు. ఇందు ఉత్తర పదము
ప్రధానము. ఈ సమాసము యొక్క విగ్రహాక్యములోని
పదములన్నియు 'ప్రథమా విభక్తి'లో ఉండును.

విశేషణము ఉనికిని బట్టి స్వరూపమును బట్టి
7 విధములు.

1. విశేషణ పూర్వపద కర్మధారయము
2. విశేషణోత్తర పద కర్మధారయము
3. విశేషణోభయ పద కర్మధారయము
4. ఉపమాన పూర్వపద కర్మధారయము
5. ఉపమానోత్తర పద కర్మధారయము
6. అవధారణ పూర్వపద కర్మధారయము (రూపక సమాసము)
7. సంభావనా పూర్వ పద కర్మధారయము

1. విశేషణ పూర్వపద కర్మధారయము :

విశేషణము మొదటి¹ పదముగాను విశేష్యము రెండవ పదముగాను ఉన్న సమాసమును విశేషణ పూర్వపద కర్మధారయ సమాసమందరు.

ఉదా : నల్లకలువ - నల్లమైన కలువ

ఇందునల్ల విశేషణము, కలువ విశేష్యము

2. విశేషణోత్తర పద కర్మధారయము :

విశేషణము ఉత్తార పదముగా గల సమాసము.

ఉదా : కపోతవృద్ధము - వృద్ధమైన కపోతము

3. విశేషణోభయ పద కర్మధారయము

రెండు పదములు విశేషణములు గల సమాసము.

ఉదా : శితోష్మము - శితము, ఉష్మము

4. ఉపమాన పూర్వపద కర్మధారయము :

ఉపమానము పూర్వపదముగా నున్న సమాసము.

ఉదా : తేనెమాట - తేనె వంటి మాట

5. ఉపమానోత్తర పద కర్మధారయము :

ఉపమానము ఉత్తర పదముగా నున్న సమాసము

ఉదా : ముఖ పద్మము - పద్మము వంటి ముఖము

6. అవధారణ పూర్వ వద కర్కుధారయము - (రూపక సమాసము)

ఉపమేయము పూర్వపదముగాను, ఉపమానము ఉత్తర పదముగాను ఉండి, వాటి మధ్య భేదము లేదు అని చెప్పిన సమానమును అవధారణ పూర్వపద కర్కుధారయ సమాసము లేక రూపక సమాసమందురు.

విగ్రహావాక్యములో అను, అనెడి వంటి రూపక పదములు చేరును.

ఉదా: కవి సింహము - కవి అనెడి సింహము

ఇందు కవి ఉపమేయము, సింహము ఉపమానము రెండో పదముల మధ్య భేదము లేదని చెప్పబడినది.

7. సంభావనా పూర్వపద కర్కుధారయము:

సంభావనా పదము పూర్వమందు గల సమాసము: సంభావనా పూర్వపద కర్కుధారయ సమాసమందురు.

ఉదా: నర్కుదానది - నర్కుదయనునది.

చింత చెట్టు - చింతయను పేరు గల చెట్టు.

సంభావన అనగా సంజ్ఞ (పేరు)

8. ద్విగు సమాసము:

మొదటి పదము సంభ్యా విశేషణముగా మన్మ కర్కుధారయ సమాసమును ద్విగుసమాసమందురు.

ఉదా: ముల్లోకములు - మూడైనలోకములు

9. ద్వయంద్వ సమాసము:

ఉథయ పదార్థ (రెండు పదములు) ప్రధానమైనది ద్వయంద్వ సమాసము.

ఉదా: సీతారాములు - సీతయను, రాముడును.

ఇందు రెండు పదములును ఒకే విధమైన
ప్రాధాన్యము కలిగి యుండును.

సమాసములోని పదములన్నియు ప్రధానముగా
గలది బహుపద ద్వయంద్వయ సమాసము.

ఉదా: ధర్మర్థ కామమోత్సములు, - ధర్మమును,
అర్థమును, కామమును, మోత్సమును.

ఇందు రెండు పదముల కంటే ఎక్కువ
పదములుండుటచే బహు పద ద్వయమైనది.

0. బహుప్రిహి సమాసము :

అన్యపదార్థ (ఇతర పదము) ప్రధానమైనది
బహుప్రిహి సమాసము.

ఇందు విగ్రహ వాక్యములో 'కలది', 'కలవాడు'
అను పదములు వచ్చును.

ఉదా: ముక్కంటి - మూడు కన్నలు కలవాడు
రశకంఠుడు - పది కంఠములు కలవాడు.

ఇందు శివుడు, రావణుడు అను సమాసములో
లేని ఇతర పదములకు ప్రాధాన్యము కలిగినది కావున
ఇది బహుప్రిహి సమాసమైనది.

నజ బహుప్రిహి సమాసము :

సమాసము నందలి పదములు తమ అర్థమును
కోలోయి వ్యతిరేకార్థము నిచ్చిన నజ బహుప్రిహి
సమాసమగును.

ఉదా: అప్రతిముడు - ప్రతిముడు కానివాడు.

అమృతుడు - చ్యాతి (నాశము) లేనివాడు.

11. అవ్యయాభావ సమాసము:

అవ్యయమునకు ఇతర పదములకు జరుగు సమాసమును అవ్యయాభావ సమాసమందరు. ఇందు పూర్వ పదము ప్రథమమైనది. మొదటి పదము అవ్యయముండును.

ఉదా: ప్రతి దినము - దినము, దినము

ప్రతి - అవ్యయము

యథాశక్తి - శక్తిని ఆతీక్రమించకుండ

యథా - అవ్యయము

అవ్యయాభావ సమాసములన్నియు సాంస్కృతిక సమాసములు.

7. ఏడవ ప్రకరణము అలంకారములు

శరీరమునకు వివిధ రకములైన అఱంకారములు ఏఖముగా అందమును కలుగజేయునో అదేవిధముగా అఱంకారములు భాషకు అందమును కలుగజేయును ఇని చమత్కారముగా నుండి మనసుకు ఉల్లాసమును కలిగించును. ఈ అఱంకారములు కని యొక్క ప్రతిభను తెలియ జేయును.

అఱంకారములు రెండు విధములు

1. శబ్దాలంకారములు

2. అర్దాలంకారములు

1. శబ్దాలంకారములు

శబ్దాలంకారములు ముఖ్యముగా మూడురకములు

1. అనుష్ఠానము

3. తెలుగుసంధులు

ఆచ్చ) తెలుగుపదములకు జరుగు సంధులను తెలుగుసంధులు అందురు.

1. అకారసంధి:

అకారమునకు సంధి ఒహొళముగా వచ్చును.

ఉదా: మేన + అల్లడు = మేనల్లడు, మేనయల్లడు
పుళ్లైన + ఇల్లు = పుళ్లైనిల్లు, పుళ్లైనయిల్లు

2. ఇకారసంధి:

1. 'ఏమి' మున్నగువానికి సంధి టైకల్పికముగా వచ్చును.

ఉదా: ఏమి + అంటేవి = ఏమంటేవి, ఏమియంటేవి.
హరికి + ఇచ్చె = హరికిచ్చె, హరికినిచ్చె.

2. క్రియా పదములందు ఇకారమునకు సంధి టైకల్పికముగా వుచ్చును.

ఉదా: వచ్చిరి + అపుడు = వచ్చిరపుడు,
వచ్చిరియపుడు.

3. మధ్యమ పురుష క్రియలందు ఇకారమునకు సంధి యగును.

ఉదా: ఏలితివి + అపుడు = ఏలితివపుడు

4. క్లోర్డంబైన ఇత్తునకు (ఇకారమునకు) సంధిలేదు.

ఉదా: వచ్చి + ఇచ్చెను = వచ్చియిచ్చెను.

ఇవట సంధి రాకపోవుటచే 'య' ఆగమముగా
వచ్చినది.

3. ఉకారసంధి :

ఉత్తు(ఉకారము)నకు అచ్చు పరమగునపుడు
సంధియగును.

ఉదా : రాముడు + అతడు = రాముడతడు.

అతడు + ఎక్కుడ = అతడెక్కుడ.

4. త్రికసంధి : ' ఆ ఈ ఏ 'లు త్రికములు.

1. త్రికముల మీద వచ్చిన అసంయుక్త హల్లునకు ద్విత్వములు
బహుళముగా వచ్చును.

ఉదా : ఆ + కన్య = ఆ + కన్య

ఇందు 'ఆ' త్రికము 'క' అసంయుక్త హల్లులు
కావున 'క'కు ద్విత్వము వచ్చి ఆ + కన్య అయినది.

2. ద్విరుక్కమైన హల్లు పరమైనపుడు దీర్ఘమునకు
ప్రాస్వమువచ్చును.

ఉదా : ఆ + కన్య = అకన్య.

ఇందు ద్విరుక్కమైన 'క్క' పరమైనది కావున
దీర్ఘమైన 'ఆ' ప్రాస్వముగా మారి 'అకన్య' అయినది.

5. యథాగమ సంధి :

సంధి లేనివోట స్వరము కంటె పరమైన
స్వరమునకు 'య' ఆగమముగా వచ్చును.

ఉదా : మా + అమ్మ = మా + య్య + అమ్మ = మాయమ్మ
మీ + ఊరు = మీ + య్య + ఊరు = మీయారు.

6. టుగాగమ సంధి:

1. కర్కైధారయమునందు ఉత్తునకు ఆచ్చు పరమగునపుడు
 ‘టు’ ఆగమముగా వచ్చును.

ఉదా: నిగ్గి + అర్దము = నిగ్గి + ట్ల + అర్దము =
 నిగ్గిటర్దము.

2. కర్కైధారయమునందు ‘పేరు’ మున్నగు శబ్దములకు
 ఆచ్చు పరమగునపుడు ‘టు’ గాగమము ఏభాషగా
 వచ్చును.

ఉదా: పేరు + ఉరము = పేరు + ట్ల + ఉరము
 = పేరుటురము.

టుగాగమము రానిచో పేరురము అగును.

చిగురు + ఆకు = చిగురు + ట్ల + ఆకు =
 చిగురుటాకు.

7. రుగాగమ సంధి:

1. కర్కైధారయమునందు పేదాది శబ్దములకు ‘ఆలు’
 శబ్దము పరమైనపుడు ‘రు’గాగమము వచ్చును.

ఉదా: పేద + ఆలు = పేద + ర్ల + ఆలు = పేదరాలు
 భీద + ఆలు = భీద + ర్ల + ఆలు = భీదరాలు.

2. కర్కైధారయమునందు తత్ప్రమములకు ‘ఆలు’
 శబ్దము పరమగునపుడు అత్యమునకు ఉత్ప్రము
 రుగాగమము వచ్చును.

ఉదా: ధీర + ఆలు = ధీరు + ఆలు (అత్యమునకు
 ఉత్ప్రము)

ధీరు + ర్ల + ఆలు = ధీరురాలు

అట్టై గుణవంత + ఆలు = గుణవంతురాలు

8. నుగాగమ సంధి :

1. ఉదంత తద్దర్శక విశేషణమునకు అచ్చు పరమగునపుడు నుగాగమము అగును.

ఉదా: చేయు + అతడు = చేయు + న్ + అతడు
= చేయునతడు
మచ్చు + అతడు = మచ్చు + న్ + అతడు
= మచ్చునతడు.

2. షష్ఠి సమానమునందు ఉకార, బు కారములకు అచ్చు పరమగునపుడు 'ను' గాగమము మచ్చును.

ఉదా: రాజు + ఆళ్ళ = రాజు + న్ + ఆళ్ళ = రాజునాళ్ళ
రాజునాళ్ళ - రాజు యొక్క ఆళ్ళ - షష్ఠి సమానము.

3. ఉదంత స్త్రీ సమములకును పుంపులకును పరుష సరళములు పరమగునపుడు నుగాగమము మచ్చును.

ఉదా: తశుకు + గజ్జెలు
తశుకు + (ను) + గజ్జెలు = తశుకునగజ్జెలు
సింగపు + కొదము - ద్రుతనంధి జరిగి
సింగపు + ను + కొదము = సింగపుంగొదము
సింగపుగొదము
సింగపున్నొదము

4. ఉదంత స్త్రీ సమములకును, అదంత గుణవాచకముల కును పుంపు లకును 'తనము' పరమగునపుడు నుగాగమముమచ్చును.

ఉదా: తెల్ల + తనము = తెల్ల + న్ + తనము
ద్రుతనంధి జరిగి = తెల్లందనము తెల్లదనము

తెలుగు వ్యాకరణము

తెల్లవునము

సాగసు + తనము

సాగసు + న్ + తనము = సాషసుందనము

సాగసుదనము

సాగసుష్టనము

9. దుగాగమ సంధి:

నీ, నా, తన శబ్దములకు ఉత్తరపదము పరమగునపుడు 'దు' గాగమము విభాషగావచ్చును.

ఉదా: నీ + కరుణ = నీ + దు + కరుణ = నీదుకరుణ

'దు' గాగము రానిచో - నీకరుణ

నా + శక్తి = నా + దు + శక్తి = నాదుశక్తి నాశక్తి

తన + చూపు = తన + దు + చూపు = తనదుచూపు తనచూపు.

10. ద్వీరుక్టటకార సంధి:

కుఱు, చిఱు, కడు నడు నిడు శబ్దముల 'ఐ' 'డ'ల కచ్చ పరమగునపుడు ద్వీరుక్టటకారము ఆదేశముగా వచ్చును.

ఉదా: కుఱు + ఉనురు = కు + ట్ల్ + ఉనురు = కుట్లునురు

చిఱు + ఎలుక = చి + ట్ల్ + ఎలుక = చిట్లుక

కడు + ఎదురు = క + ట్ల్ + ఎదురు = కట్లుదురు

నడు + అడవి = న + ట్ల్ + అడవి = నట్లుడవి

నిడు + ఊర్పు) = ని + ట్ల్ + ఊర్పు) = నిట్లుఊర్పు).

11. గసడదవాదేశ సంధి:

- ప్రథమ మీది పరుషములకు గసడదవలు బహుశముగా నగును.

ఉదా: వాడు + క్లోప్పె = వాడుగ్లోప్పె, వాడుక్లోప్పె
 వారు + చనియె = వారుజనియె, వారుచనియె
 నీవు + టుక్కరివి = నీవుడక్కరివి, నీవుటక్కరివి
 మీరు + తలదు = మీరుదలదు, మీరుతలదు
 వారు + పోరు = వారువోరు, వారుపోరు

2. రళకు క్రీయా పదముల మీది పరుషములకు సరళములగును.

ఉదా: రారు + కదా = రారుగదా, రారుకదా
 వత్తురు + పోరురు = వత్తురువోదురు,
 వత్తురుపోదురు

3. ద్వంద్వము నందు పదముపై పరుషములకు గసడదవలగును.

ఉదా: కూర + కాయ = కూరగాయలు
 కాబు + చేతు = కాబుసేతులు
 టుక్కు + బెక్కు = టుక్కుబెక్కులు
 తల్లి + తండ్రి = తల్లిదండ్రులు
 ఊరు + పల్లె = ఊరువల్లెలు

4. తెలుగు మీది సాంస్కృతిక పరుషములకు గసడదవలు రాశు.

ఉదా: వాడు + కంసారి = వాడుకంసారి
 వీడు + చక్రపాణి = వీడుచక్రపాణి
 అది + తథ్యము = అదితథ్యము

ముహసంధి:

• [ముతప్రకృతికముల మీది పరుషములకు సరళము లాగును.

ఉదా: పూచెను + కలువలు = పూచెనుగలువలు

2. ఆదేశ సరళములకు ముందున్న ద్రుతమునకు బిందు నంటైష్టలు విభాషగానగును.

ఉదా: పూచెను + గలువలు = పూచెగలువలు
 పూచెం గలువలు
 పూచెన్నలువలు

3. ద్రుతమునకు సరళ ఫీరములు పరమగునపుడు లోపనంటైష్టలు విభాషగానగును.

ఉదా: వచ్చెను + గోవులు = వచ్చెగోవులు
 వచ్చెన్నోవులు
 వచ్చెనుగోవులు

4. తాను నేను పదముల ద్రుతమునకు నంటైష్టము లేదు.

ఉదా: తాను + చదివె = తాజదివె
 తానుజదివె

నేను + కంటిని = నేగంటిని
 నేనుగంటిని

5. సమానము నందు ద్రుతమునకు లోపమగును.

ఉదా: ఎల్లన్ + అర్దములు = ఎల్లయర్దములు
 ఎల్లన్ + కలుపములు = ఎల్లకలుపములు

6. సమానము నందు ద్రుతమునకు స్వత్యము లేదు.

ఉదా: చిగురున్ + కైదువు = చిగురు కైదువు
 తశుకున్ + గజ్జెలు = తశుకు గజ్జెలు

చిగురును కైదువు, తశుకును గజ్జెలు అను రూపములుండవు.

13. పుంప్రాదేశ సంధి:

కర్మదారయ నమానము నందు మువర్గమునకు
పంపులగును.

ఉదా: సరసవు + మాట = సరసపుమాట,

సరసంపుమాట

విరసవు + వచనవు = విరసపువచనవు

14. ఆమ్రేడిత సంధి:

1. ఆమ్రేడితము పరమగునపుడు కడాదుల తొలియచ్చ

మీది వర్గముల కెళ్ల అవంత ద్విరుక్త టకారమగును.

ఉదా: కడ + కడ = కట్టకడ

చివర + చివర = చిట్టచివర

2. అమృనకు ఆమ్రేడితము పరమగునపుడు సంధి
తరచుగానగును.

ఉదా: ఔర + ఔర = ఔరార

అహో + అహో = అహోహో

15. ప్రాతాది సంధి:

నమానమున ప్రాతాదుల తొలి యచ్చ మీది
వర్గముల కెళ్ల లోపము బహుశముగానగును.

ఉదా: ప్రాత + ఇల్లు = ప్రాయిల్లు, ప్రాతయిల్లు

లేత + దూడ = లేదూడ, లేతదూడ

16. పద్యాది సంధి:

పద్యాదులు పరంబగునపుడు మువర్గమునకు లోప
పూర్ణభిందువులు విభాషగానగును.

ఉదా: భయము + పడె = భయపడె

భయంపడె

భయముపడె

17. లులనల సంధి:

"లు, ల, న" లు పరమగునపుడు 'ము' వర్ధమునకు లోపము, తత్త్వార్థస్వరమునకు దీర్ఘము విభాషగానగును.

ఉదా: వజ్రము + లు = వజ్రాలు, వజ్రములు
వజ్రము + లను = వజ్రాలను, వజ్రములను
వజ్రము + న = వజ్రాన

18. బహుప్రిపీ సమాససంధి:

బహుప్రిపీ సమాసమున స్త్రీ విచక్షేపచో ఉపమానము మీది 'మేను' శబ్దమునకు 'పోడి' అగును.

ఉదా: అలరు + మేను = అలరు + పోడి
అలరు + ను + పోడి = అలరుబోడి
పూవు + మేను = పూవు + పోడి
పూవు + ను + పోడి = పూబోడి

19. మువర్ధలోప సంధి:

మధ్యమ పురుషము వర్ధమునకు హాలవ సానములు పరమగునపుడు లోపము విభాషగానగును.

ఉదా: చూడుము + నన్ను = చూడనన్ను,
చూడుమునన్ను
ఇటు + చూడుము = ఇటుచూడు, ఇటు
చూడుము

20. అల్లోప సంధి:

అది, అవి శబ్దముల అత్తునకు వృత్తిని (సమాసములో) లోపము బహుశముగానగును.

ఉదా: నా + అది = నాది, నాయది
నా + అవి = నావి, నాయవి.

యడాగమము వచ్చి నాయది, నాయవి అను
రూపములయినవి.

21. అనుకరణ సంధి:

1. అనుకరణమున విసర్గకు లోపమగును.

ఉదా: శ్రీ + అనియే = శ్రీయనియే

2. అనుక్రతిని నమః శబ్దము యొక్క తుది అత్తకు
ఒత్యము విభాషణగును.

ఉదా: నమః + అనె = నమోయనె, నమాయనె

3. అనుకరణము నందు తుది హల్లునకు ద్విత్యమగును.

ఉదా: కింతత్ + అనియే = కింతత్తనియే
కష్ట్యమ్ + అనియే = కిష్ట్యమైనియే

2. అలిగాగమ సంధి;

సమాసము నందు అంద్యాదులకు అలిగాగమమ
గును.

ఉదా: నాయందు + కరుణ = నాయందు + అలి
+ కరుణ = నాయంలికరుణ
ఇందు + జనులు = ఇందు + అలి + జనులు
= ఇంరలిజనులు

23. అపదాదిస్వర సంధి:

అంద్యవగాగమములు తప్ప) అపదాదిస్వరము
పరమగునపుడు అచ్ఛానకు సంధియగును.

ఉదా: మూర + ఎదు = మూరెదు

వచ్చె + ఎదు = వీసెదు

ఆర్ద + ఇంబు = అర్దించు

నిర్జి + ఇంచు = నిర్జించు

24. అలుక్కమాస సంధి:

నొమాసమునందు చేత, తోడ, వలనల కిత్యంబగును.

ఉదా: నీచేతన్ + [ప్రోపు] = నీ చేతి[ప్రోపు]

నీతోడన్ + చెలిమి = నాతోడిచెలిమి

నీవలనన్ + బయము = నీవలని భయము

25. తకారా దేశ సంధి:

చు వర్గముతోడ దుగ్గకారము తకారమగును.

ఉదా: నిలుచు + దురు = నిలుతురు;

పీలుచు + దురు = పీలుతురు

వచించు + దురు = వచింతురు

4. సంస్కృత సంధులు

సంస్కృత పదముల మధ్య జరుగు సంధులను సంస్కృత సంధులందురు.

సంస్కృత సంధులు మూడు విధములు

1. స్వర సంధులు
2. హల్యందులు
3. వివర్ణసంధులు

1. సర్వ సంధులు

1. సవర్ణదీర్ఘ సంధి:

అ-ఇ-ఉ-ఒ-బులకు సవర్ణములు పరమైనపుడు దీర్ఘము ఏకాదేశముగా వచ్చును.

సమర్థములనగా సమానమైన వర్ణములు 'అ'కు - అఱలు, ఇకి ఇ, శాలు, ఉకు - ఉ ఊలు బు-బు బులు సవర్ణములు

ఉదా: రా + ఆలయము = రామాలయము

కవి + ఇంద్రుడు = కవీంద్రుండు

భాను + ఉదయము = భానూదయము

పితృ + బుజము = పితృబుజము

2. గుణ సంధి:

అకారమునకు ఇ, ఈ, బులు పరమగునపుడు ఏ - ఇ - అర్టలు ఆదేశముగా వచ్చును. ఏ - ఇ - అర్టలను గుణములందురు. గుణములు ఆదేశముగా వచ్చు సంధి కావున ఇది గుణసంధి అయినది.

ఉదా: ఉప + ఇంద్రుడు = ఉపేంద్రుడు అ + ఇ = ఏ

హిత + ఉపదేశము = హితోపదేశము అ + ఉ = ఇ

నష్ట + బుషులు = నష్టుషులు అ + బు = అర్ట

3. వృద్ధిసంధి

అకారమునకు ఏ, ఈ లు పరమైనచో ఇకారమును ఇ, ఔ లు పరమైనచో ఇకారమును ఆదేశమగును.

ఉదా: ఏక + ఏక = ఏకైక అ+ఏ=ఇ,

అష్ట + ఇష్ట్వ్యములు = అష్టైష్ట్వ్యములు అ+ఇ=ఔ,

దివ్య + ఓషధి = దివ్యోషధి అ+ఓ=ఔ,

వన + ఔషధము = వనోషధము అ+ఔ=ఔ

4. యడాదేశసంధి:

ఇ, ఉ, బు లకు అసమవర్ధములు పరమైనపుడు క్రమముగా య, వ, రలు ఆదేశముగా వచ్చును.

ఉదా: అతి + ఆశ = అత్యాశ, (అత్ + య్ + ఆశ),

మధు + అరి = మధ్యరి (మద్ + వ్ + అరి),

పితృ + ఆజ్ఞ = పిత్రాజ్ఞ (పిత్ + ర్ + ఆజ్ఞ)

2. హాల్పింథులు

1. అనునాసిక సంధి:-

పరుషములకు నమలు పరమైనచో వాని వర్గాను నాసికములు ఆదేశముగా వచ్చును.

ఉదా: తత్ + నగరము = తన్ + నగరము = తన్నగరము
వాక్ + మయము = వాజ + మయము = వాజ్యము

2. శుంత్య సంధి:

'స' కార 'త' వర్గలకు 'శ'కార చ వర్గలు పరమైనచో శకార చవర్గము ఆదేశమగును.

ఉదా: మనన్ + శాంతి = మనశాంతి
సత్ + జనులు = సజ్జనులు
సత్ + చిత్ = సచ్చిత్

3. జశ్య సంధి:

పరుషములకు అచ్చులు కాని, సరళములు గాని యవరలు గాని పరమైనచో సరళము లాదేశమగును.

ఉదా: వాక్ + శశి = వాగిశ
అచ్ + అంతము = అజంతము
చిత్ + రూపము = చిద్రూపము
భగవత్ + భక్తి = భగవద్భక్తి

4. ఛత్వసంధి:

అనునాసికములకు తప్ప మిగిలిన వర్గాక్షరములకు పరమైన శకారము ఛ కారముగా మారును.

ఉదా: తత్ + శివ = శుంత్య సంధి వచ్చి తచ్
+ శివ = అగును.

ఛత్వ సంధి వచ్చి తచ్ + శివ = తచ్చివ
అగును.

విద్యుత్ + శక్తి = విద్యుత్ + శక్తి = విద్యుత్పక్తి

5. స్తుత్యసంధి:

సకార తకారములకు షకార టవర్గములు పరశ్వములు వచ్చున్నాయి. ఈ సంధి క్రమముగా షకార టవర్గంలు ఆదేశముగా వచ్చును.
 ఉదా: రాము + టీకా = రామష్టీకా
 తత్త్వ + టీకా = తత్ప్రీకా

6. అనుస్వార సంధి:

పదాంతమందున్న 'మ'కారమునకు హల్లు :
 నచో అనుస్వారమగును.
 ఉదా: హరిమ్ + వష్టే = హరింవష్టే.

7. పరసవర్ధనసంధి:

పదాంతమునందున్న 'త'కారమునకు 'ల'కారమునపుడు 'ల'కారమాదేశమగును.
 ఉదా: విద్యుత్ + లత = విద్యుల్లత
 తత్త్వ + లయము = తల్లయము

8. తుగాగమ సంధి:

పదాంతమందున్న అచ్చునకు 'ఛ' :
 పరమగునపుడు 'త్త' ఆగమముగా వచ్చును.
 ఉదా: వృక్ష + ఛాయ = వృక్ష + త్త +
 శ్చుత్వ సంధి జరిగి వృక్షచ్ఛాయ అగును.

.. పరరూపసంధి:

అకారమునకు అచ్చులు పరమగునపుడు రె
 పదమలోని మొదటి అచ్చు ఏకాదేశమగును.
 ఉదా: సార + అంగము = సారంగము
 కుల + ఆట = కులట

3. విసర్గసంధులు

1. ప్రాస్వ అకారముతో కూడిన విసర్గకు ప్రాస్వ అకారము పరమైనచో 'ఓ' కారమాదేశమగును.

ఉదా: రోదః + అంతరము = రోదోంతరము
వయః + అధికుడు = వయోధికుడు

2. ప్రాస్వఅకారముతో కూడిన విసర్గమునకు వర్గ ప్రథమ, ద్వితీయాత్మరములు శ,షునలు తప్ప మిగిలిన ఏహాల్లు పరమైనను 'ఒ' కారమాదేశమగును.

ఉదా: తపః + బలం = తపోబలం
పురః + గతి = పురోగతి
తపః + నిరతి = తపోనిరతి
వయః + రుహము = వయోరుకము

3. విసర్గకు చ, ఛలు పరమైన 'శ'కారము, ట, ఠల పరమైన 'ష'కారము త, థల పరమైన 'స'కారముల దేశమగును.

ఉదా: హరిః + చరతి = హరిశ్జరతి
రామః + టీకతే = రామష్టీకతే

4. విసర్గకు శ,షునలు పరమైనచో 'స'కారము వికల్పముగా వచ్చును.

ఉదా: హరిః + శేతే = హరిశ్చేత్, హరిఃశేతే
చతుః + షష్టి = చతుష్షష్టి

5. విసర్గకు క,ఖ,లు ప,ఫలు పరముగానున్నచో అట్టి విసర్గకు మార్పు ఉండదు.

ఉదా: ప్రాతః + కాలము = ప్రాతఃకాలము
తపః + ఫలము = తపఃఫలము